

ФЕМИНИЗАМ: ПОЈАМ, ИСТОРИЈАТ, ГЛАВНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ И ФОРМИРАЊЕ ПОЛИТИЧКОГ СУБЈЕКТА

*Мењање једне историјске епохе може се увек одредити
сразмерно напретку жена ка слободи, ступањ женске еманци-
пације јесте природна мера опште еманципације.*

Шарл Фурије

Сажетак: Феминизам је друштвени покрет и идеологија која се залаже за ослобођење жена од насиља, сексизма и традиционалних женских улога и за прихватање жене као целокупне личности. Феминистички покрет се такође бори за остварење политичке и економске равноправности жена. Основна идеја покрета је уједињење жена како би се превазишла дискриминација. У почетку су овај покрет чиниле само жене а касније су се прикључивали и мушкарци. Разликујемо неколико облика феминизма: либерални, радикални, социјалистички, марксистички и постструктуралистички.

Кључне речи: феминизам, радикални феминизам, либерални феминизам, женски покрет, мушкарац, жена.

Увод

Феминизам се као друштвени покрет бави женским погледом на свет. Јавио се још у 18. веку у крилу Француске буржоаске револуције (1789), у виду захтева за право гласа, право на образовање, економску самосталност али и као право на једнакост мушкарца и жене. Две године након појављивања *Декларације о правима човека и грађанина* појавиле су се феминистичке критике и алтернативе. Напредне жене тог доба предвођене Олимпијом де Гуж (*Olympe de Gouges*), донеле су 1791. године *Декларацију о правима жена и грађанке* која подразумева да је жена једнака мушкарцу у правима јер је рођена слободна. Ова њена напредна идеја није била прихваћена и због тога је осуђена на гиљотину.

Феминистички теоретичари сматрају да се феминизам развијао у три таласа. Први талас феминизма одвијао се кроз 19. век и рани 20. век у Великој Британији и Америци, и у почетку се односио на право наследства и право развода. Касније је попримио политичко обележје и означавао је борбу жена за женско право гласа. Феминисткиње попут Волтарин де Клер (*Voltaire de Cleure*) и Маргарет Сангер (*Margaret Sanger*) биле су познате по питању женских сексуалних и репродуктивних слобода и економских права.

Феминисткиње првог таласа познате су као сифражеткиње.¹ У Великој Британији бориле су се за право гласа жена, јер су по тадашњем закону из 1918. право гласа имале само жене старије од 30 година које су имале властите станове. Од 1928. године то право гласа имале су жене старије од 18 година.

---

1 Назив који се користио крајем 19. и почетком 20. века у англоамеричким земљама, нарочито у Великој Британији, за припаднице покрета једнако право гласа мушкарца и жене, увођења женског права гласа.

У Америци женски покрет предводиле су Елизабет Стентон (Elizabeth Stanton) и Сузан Ентони (Susan B. Anthony), које су се залагале за укидање ропства. У Америци је први талас феминизма резултирао да се Уставом женама гарантовало право гласа.

Други талас феминизма јавио се у раним 1960-им годинама и трајао до касних 1980-их. Означава класичне поставке феминизма: организација масовних покрета, родна равноправност, антиимперијализам, промену законодавства, женске и феминистичке часописе, едукација жена, проблематика мушког насиља и сл. Он у ствари коегзистира са трећим таласом. Оне су се залагале за промену сексистичке структуре моћи.

У Америци се 1964. године појавио покрет „Women’s liberation”. Овај покрет организовао се до 1968. године као масовни покрет жена.

Трећи талас феминизма почиње крајем 1980-их година и развија се и данас. Он редефинише род и надилази родне разлике па је близак оквир теорији постмодернизму, екофеминизму, трансфеминизму.

Појам и историјат феминизма

Реч феминизам потиче од латинске речи *femina* што значи жена. Израз феминизам јавио се први пут у Америци крајем 19. века. Феминизам се као покрет залаже за унапређење друштвеног положаја жене уклањањем полне дискриминације и дискриминације. Покрет жена за ослобођење од подређеног положаја у друштву и породици, и за економску, политичку и правну једнакост са мушкарцима, и пуну друштвену и културну еманципацију.

Навешћемо неколико примера како се тумачи феминизам:

Покрет дуге историје; три основне позиције феминизма у времену од 1400–1789. г:

1) уверење у опозицији наспрам мушког кривог поступања и тумачења жена;

2) уверење да је род културно, а не само биолошки обликован. Има за циљ пружити свакој жени подршку у остваривању својих природних способности;

3) перспектива која истиче да се прихваћени вредносни састав раскринка, те супротстављање предрасудама и ограничености.²

Почиње. али не може завршити без открића индивидуалне женске самосвести... Феминизам значи да ми (жене) одбијамо покорност очевима и поновно спознајемо свијет који није онакав каквим га они (мушкараци) описују.³

Феминизам је метода анализе, он поставља нова питања као што даје нове одговоре. Средишњи предмет истраживања су друштвене различитости између мушкараца и жена, полазећи од чињенице да та различитост постоји са својим узроцима и посљедицама.⁴

Феминизам је такођер активна борба против расног, родног, хетеросексуалног и класног угњетавања. Феминизам је политичка теорија и пракса за ослобођење свих жена; жена свих боја коже, раднице, сиромашне жене, лезбијке, старије жене,

2 Joan Kelly, *Women, History & Theory The Essays of Joan Kelly* (Chicago: The University of Chicago Press, 1984) 19–50.

3 Adrienne Rich, *Of Woman Born: Motherhood As Experience And Institution* (New York: W. W. Norton & Company, 1976).

4 Juliet Mitchell, *Ann Oakley, The Rights and Wrongs of Women* (Harmondsworth; New York: Penguin, 1976).

као и беле економски привилеговане, хетеросексуалне жене. Све мање од овог није феминизам, већ једва женско самоуздање.⁵

Феминизам започиње просветитељством, модерном демократијом и либерализмом, са променљивим интензитетом и различитим облицима и темама траје све до данас. Први феминистички захтеви били су усмерени ка постизању једнаких могућности жена у образовању, запошљавању и политици. Модерна феминистичка мисао започела је крајем 18. века делом *Одбрана права жена* Мери Волстонкрафт (Mary Wollstonecraft), сматра се њеним најважнијим радом. Волстонкрафтова је сматрала да се карактер жена формира под утицајем образовања, или недостатка истог који контролишу мушкарци. А за брак тврди да је легализована проституција. Залагала се за друштвени поредак заснован на разуму и који је неоптерећен празноверјем или предрасудама. Током 19. века нагласак је био на борби за женско право гласа и испуњењем тог захтева завршава се први талас феминизма.

Шездесетих година 20. века почиње други талас феминизма коме су интелектуални извори књиге Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir) *Други пол* и Бети Фридан (Betty Friedan) *Женска мистерија*⁶ у коме је критиковала положај жене као мајке и домаћице. То је била једна од најутицајнијих књига 20. века. Испитивала је положај жена које припадају средњој класи у субурбаним срединама где је чак и службеном политиком било подстакнуто да је жена искључиво била предодређена за домаћицу. Обе књиге значајно су утицале на обликовање самосвести код жена.

5 Barbara Smith, *A Black Feminist Anthology* (New York: Kitchen Table: Women of Color Press, 1983).

6 Betty Friedan, *The female mystique* (New York: W. W. Norton, 1963).

Трећи талас феминизма започео је почетком 1990. године. Он жели да дефинише жену. Централна идеологија је постструктуралистичка интерпретација пола и сексуалности. Феминисткиње трећег таласа фокусиране су на микро климу. Тусу познате активисткиње Глорија Анзалдуа (Gloria Anzaldua), Бел Хокс (Bell Hooks), Шела Сандовал (Chela Sandoval), Шери Морага (Cherrie Moraga) и многе друге црне феминисткиње које су проучавале женски положај кроз призму расизма.

Феминизам 20. века

Главне тенденције феминизма 20. века су:

1. *Либерални феминизам* – „феминизам средње струје” види родну једнакост кроз политичке и законске реформе. Овај облик феминизма види жену као особу која је способна да се избори сама за себе. Најчешћа тема либералног феминизма је право на репродукцију и побачај, сексуално злостављање, политичка активност, образовање, једнака зарада за исти рад, васпитање деце, правремена здравствена заштита и кућно насиље над женама. Најпознатије активисткиње су Бети Фридан (Betty Friedan), Ребека Волкер (Rebecca Walker), Наоми Волф (Naomi Wolf) и друге.
2. *Радикални феминизам* – струја у феминистичком покрету која сматра да је главни узрок угњетавања жена постојање патријархата у људском друштву, односно формални и неформални однос власти који подржава мушку доминацију над женама. Радикалне феминисткиње тврде да се жене могу ослободити једино ако сруше патријархат потпуним одбацивањем родних улога и радикалним променама у друштву. Уз радикални феминизам често се везује и термин „милитантни феминизам” који користе њихови про-

тивници у пежоративном значењу. Радикални феминизам је међу лаицима често синоним за феминизам уопште. Најпознатије активисткиње су: Сусан Браунмилер (Susan Brownmiller), Мелиса Фарли (Melissa Farley), Шарлот Бунч (Charlotte Bunch).

3. *Социјалистички феминизам* – правац феминизма који сматра да се потпуна еманципација жена, тј. њено ослобађање од угњетавања може спровести уз побољшање њеног јавног и друштвеног живота, што подразумева укидање економских и и културних извора угњетавања жена. Оне наглашавају нужност заједничке акције са другим угњетаваним групама и класама (антиимперијалистичком покрету, радничким организацијама, левим политичким странкама, алтерглобализму, синдикалним групама и LGBT покрету. Главни извор неравноправности није патријархат, већ класна експлоатација из које настаје патријархат. Родно ослобађање није могуће све док су моћ и богатство у рукама неколицине малобројних и економски самосталних мушкараца.
4. Социјалистички феминизам према неким теоријама представља синтезу аргумената марксистичког феминизма где је капитализам узрок женског угњетавања и аргумента радикалног феминизма где је узрок угњетавања постојање патријархата. Теорија је настала као допуна традиционалних марксистичких ставова где се наводи да Маркс није успевао да пронађе везу између полног и класног угњетавања. Славне активисткиње попут Кларе Цеткин (Clara Zetkin), Розе Луксембург (Rosa Luxemburg) критиковале су Маркову дефиницију експлоатације и рада. Жене су биле потлачене и на радном месту и код куће.

5. *Анархофеминизам* – повезан је са радикалним феминизмом и комбинује феминистичка и анархистичка уверења. Анархофеминисти виде патријархат као манифестацију хијерархије. Треба се борити против патријархата као што се анархисти боре против државе. Анархо феминисти попут Сузан Браун (Susan Brown) виде анархизам као нужну компоненту женске борбе. Написала је: „Анархизам је политичка филозофија која се бори против моћи и инхерентно је феминистичка.”
6. *Црни феминизам* – *black feminism*, развио се у Америци а касније се проширио и на друга расно измешана друштва. Темелј ове идеологије је у тврдњи да сексизам, класна неједнакост и расизам иду заједно. Остали облици феминизма који се боре против класне и полне неједнакости а игноришу или минимизирају расизам само помажу одржавању расног угњетавања, укључујући жене. Ослобођење црних жена укључује ослобођење свих људи. Ово је теза коју заступа најпознатија активисткиња црног феминизма Ангела Дејвис (Angela Davis) у својој књизи *Жена, раса и класа*.⁷
7. *Екофеминизам* – социјалистички и политички покрет који уједињава енвайронментализам и феминизам, заједно са неким струјама које повезују екологију и феминизам. Екофеминисткиње тврде да постоји однос између жене и деградације природе, и истражује интерсекционалност између сексизма, доминације природе, расизма и осталих значајних друштвених неједнакости.
8. *Индивидуалистички феминизам* – израз је којим се описују феминистички појединци и покрети који на жене гледају

---

7 Angela Davis, *Women, Race and class* (New York: Random house, 1981).

као на појединце. Он је под утицајем идеологија минархизам и индивидуалистички анархизам. Индивидуалистичке феминисткиње сматрају да сва људска бића имају морално и /или законско право на властита тела и власништво, залажу се за право на абортус и противе се позитивној дискриминацији. У оба случаја реч је о недозвољеном уплитању државе у приватну сферу појединца. Индивидуалистичке феминисткиње се оштро противе осталим облицима феминизма, поготово онима из либералног и радикалног феминизма, држећи их примерима родног феминизма, односно напорима да жене као група послуже као изговор државној интервенцији у права појединаца.

9. *Постструктуралистички и постмодерни феминизам* – постструктуралистички феминизам повезан је са француским феминизмом и тежи такође укидању патријархата. Постмодерни феминизам укључује постмодернизам и постструктуралистичку теорију. Тврди да је пол конструисан кроз језик и ту је најзначајнија Џудит Батлер (Judith Butler) која је 1990. објавила књигу *Проблеми рода*⁸ у којој критикује Симон де Бовоар и Мишела Фукоа. Она прави разлику између биолошке полности и социјалне разлике између полова. Џудит Батлер сматра да је жена повезана са класом, ентитетом, сексуалношћу и осталим експресијама идентитета. Постмодерни феминизам везујемо за француски феминизам и онај психоаналитички. Ту се критикује полна улога и традиција.
10. *Лезбијски феминизам* – у Америци, Канади и Великој Британији ово је била доминантна идеологија међу поли-

---

8 Judith Butler, *Gender trouble feminism and the subversion of identity* (New York: Routledge, 1990).

тички активним лезбијкама током 70-их и 80-их година. Он се базирао на премиси да су лезбијство и феминизам нераскидиво повезани. Он оштро критикује патријархат и институционализацију хетеросексуалности тврдећи да се његов политички утицај огледа у отпору мушкој доминацији. Практично, лезбијски феминизам је брзо прерастао у животни стил који је утицао на све, од фризура, одевања, чак и сексуалног понашања. Његов утицај је био огроман, наравно са различитим резултатима.

Феминизам и политички субјекат

Током последње две деценије феминистичка теорија се укључила у токове савремене филозофије. У том контексту феминистичка теорија је покушала да надокнади оно што је пропустила у процесу конституисања модерног политичког субјекта, а истовремено је покушала да одговори на изазове постмодерне филозофије. Постмодерна филозофија доводи у питање политички субјект и питање о „Једном” реконструира се и на сцену ступа ново питање „Другог/Друге”. Ово реконструисано питање, ни мало лако, представљало је изазов на који ће феминистичка теорија покушати да да одговор. Паралелно егзистирају две теоријске опције. Успоставља се теоријска опција идентитета која је омогућила стварање теоријских могућности за разлике. Оно што се као неминовно питање намеће јесте у којој мери простор за разлике угрожава учинак женског политичког субјекта и да ли га уопште угрожава, и да ли су те две концепције једине могућности које нам стоје на располагању при конституисању женског политичког субјекта?

Модерна феминистичка филозофија кроз теорије друштвених уговора пре свега полази од природног права, јед-

накости и слободе. За Џона Лока (John Lock) су та права била од природе дата свим људима. Феминистичка филозофија одбацује третирање филозофских проблема и поистовећивање људског искуства уопште, само са мушким погледима. Радећи из великог броја перспектива, феминистички филозофи доводе у питање различите области традиционалне филозофије, тврдећи да се у њима не узима озбиљно идентитет, интересовања и циљеви жена и не придаје се иста важност начину бивствовања, размишљања и деловања, као у случају мушкараца. Феминистичка филозофија напада традиционалну метафизику због раздвајања бића на ум и тело, постављајући питање да ли постоје други умови и да ли лични идентитет зависи више од сећања него од физичких карактеристика. Пошто феминистичка филозофија одбацује било какав вид онтолошког дуализма, настоји да се дефинише по том питању кроз моделе у којима се појединци споразумевају емпатијом и кроз начине преко којих ум и тело чине једну јединствену целину.

Питање статуса политичког субјекта за жене и утемељивања као статуса грађанке покренуто је у више наврата. Ови захтеви имали су историјску паралелу са захтевима за образовање жена, право жена на својину, измене закона који женама забрањују да потписују уговоре, економску независност и још многи други захтеви чија је кулминација била свакако захтев за право гласа за жене. То је био такозвани први талас феминизма који траје кроз 19. век и ове феминисткиње се називају сифражеткиње. Постоје многе сатиричне карикатуре из 19. века које су сифражеткиње приказивале као мутиране псеудомушкарце, које се шепуре носећи мушке панталоне, пуше цигаре и прете да збаце мушкарце са места које имају у јавној сфери и код куће.

Што се тиче питања теоријског утемељења статуса грађанке, оно је још крајем 18. века покренула Мери Вулстонкрафт (Mary Wollstonecraft), али потпуну утемељеност захтева постићи ће средином 19. века Херијет Тејлор (Harriet Taylor) и Џон С. Мил. (John S. Mill).

Свакако, једна од најзначајнијих доприноса савременој феминистичкој политичкој филозофији, јесте расправа Керол Пејтман (Carole Pateman) у делу *Полни уговор*.⁹ Ова расправа представља преиспитивање друштвеног уговора са феминистичке тачке гледишта. Пејтманова објашњава овом расправом на који начин друштвени уговор као израз патријархата, али у модерном облику, опстаје и дан данас, под маском његовог наводног превазилажења. Пејтманова разликује три облика патријархата. Критеријум ове поделе и њиховог међусобног разликовања представља присуство односно одсуство очинских права. Прва два облика, традиционални и класични разликују се од трећег- модерног патријархата, јер је очинско право њихов ослонац. У традиционалном патријархату очинско право је модел за управљање државом, док у класичном патријархату постоји изједначавање очинске и политичке власти. У модерном патријархату долази до порицања и напуштања очинског права, али не и до напуштања патријархата, већ само његовог трансформисања у братство.

Пејтманова сматра да је и сам принцип грађанства такође патријархална категорија. Зашто? Ако се запитамо ко је грађанин, једини одговор на који наилазимо јесте да је то једна мушка конструкција, односно конструкција конституисана по угледу на мушкарца. Тражити једнакост, за коју смо се де-

9 Carole Pateman, *The sexual contract* (Stanford: University press, 1988).

ценијама бориле, унутар једне тако конституисане вештачке творевине, конструкције патријархалне моћи, процес је који неминовно води самопоништавању вредности самих захтева за које смо се залагали. Прихватање такве једнакости, можда на први поглед парадоксално звучи, али је тако, значило је прихватање једне концепције грађанства који не води еманципацији жена, већ води поистовећивању жена са мушкарцима и све већом жељом самих жена да будемо налик њима и достигнемо идеал, мушки идеал у мушком свету.

Тај идеал је креација самог система који смо прихватили, прихватајући једнакост унутар њега. Осим вредности изграђених око једне врховне вредности коју диктира постојећа патријархална моћ, све остале вредности, ако се уопште могу тако назвати у датом систему, које нису у складу са постојећим стандардима потцењене су и омаловажаване. Ово свакако није био идеал којем су тежиле. К. Пејтман покушава да нађе одговор на ово питање и евентуално решење. Она инсистира на наглашавању женских могућности, квалитета, способности па чак и физичких атрибута својствених искључиво женама, а мушкарцима недостижни. Наравно, што се тиче физичких предиспозиција, својствених жени, можемо приметити да је резултат могуће постићи само уколико то наглашавање женскости није у циљу остваривања мушког идеала, уколико не тежи ка објективизацији жене при чему њена једина амбиција постаје задовољавање критеријума мушкараца.

Ипак, у датом систему искривљених вредности где већ постоји претпоставка о некој врсти подређености жене мушкарцу, само у савременијем облику, врло је тешко повући јасну границу између потпуног самоостваривања и самопотврђивања једне жене кроз истицање својствене женскости и пот-

пуног отуђења ради наводног остваривања, односно тежње за поистовећивањем са мушкарцем.

Решење ове такозване „Вулстонкрафт дилеме” Пејтманова види у „полно диференцираној” концепцији грађанства. Ова концепција коју она предлаже постулира прихватање жене онаквом каква јесте, жена са својим телом и свим оним што симболизује. Политички значај из феминистичке перспективе, свакако имају способности које мушкарци не поседују. Материнство је једна од, ако не и најважнија особина, управо због немогућности мушкараца у том погледу. Ово је тачка преклапања са матерналистичкињама. Ипак за разлику од матерналистичкиња које сматрају да треба одбацити мушку политику јавног и усвојити феминистичку политику приватног коју обликују љубав и интимност, Пејтманова и заговорници њене тезе инсистирају на односу, антагонизму мушкарац/жена. Однос мајка/ дете на којем инсистирају матерналистичкиње немогуће је применити на демократски принцип грађанства који захтева колективизам и генерализам.

Потпуно је извесно, зашто је један овакав приступ доживео критику. Сам антагонизам мајка/дете који би требало да представља модел за принцип грађанства, превише је уска категорија, која у основи носи неједнакост и индивидуализам, што је у супротности са основним постулатима демократије који имплицирају равноправност. Управо из разлога што само материнство, односно материнско размишљање и материнска пракса, потом могућност да подаримо живот и осећај да тај нови живот сазрева у нама, није колективна већ индивидуална активност, особена, уникатна за сваку од нас као јединствену индивидуу, својствена искључиво женама, не може бити постулат на коме почива принцип грађанства.

Карол издваја два типа индивидуалности који треба да осликавају два различита облика принципа грађанства. Постоји тип индивидуалности мушкарци као мушкарци и други тип индивидуалности жене као жене. Ови типови индивидуалности у вези су са врховним вредностима које креира патријархална моћ унутар система, што значи да се у датом систему управо за једину и универзалну моћ узима мушка индивидуалност, односно тип индивидуалности мушкарци као мушкарци које у први план истиче хомогено јавно а потискује партикуларно приватно. И управо та подела на јавну и приватну сферу представља ново поље деловања модерног патријархата који ствара једну врсту природне потчињености жена мушкарцима. Слободно можемо рећи, да је у традиционалном патријархату, условно речено, жена била потчињена искључиво свом мужу и имала је задатак да задовољи само његове критеријуме.

Данас, у модерном патријархату, у којем долази до наводне еманципације жене, она се сада налази пред читавим системом сложених захтева и критеријума које мора да задовољи. Жена је данас, можда ће чак звучати прецењено, али сматрам да је тако, потчињена читавој категорији мушке индивидуалности која се издаје за општу, која поставља стандарде и врховне вредности којима сви треба да тежимо, пружајући нам лажну слику заједничког идеала чијим остваривањем или чак и самом тежњом за остваривањем своју индивидуалност сводимо на једну лошију *copy-paste* верзију мушке индивидуалности. Пејтманова сматра да феминисткиње треба да раскринкају ту универзалност која се темељи на мушком моделу. На сличан начин А. Јанг нам представља концепцију „групне разлике“, која је као модерни принцип грађанства у основи веома слич-

на концепцији коју заступа Пејтман. Овај принцип грађанства такође је састављен из две сфере, јавне као хомогене и универзалне, и приватне коју карактерише различитост. Она предлаже стварање „хетерогеног јавног” које у обзир узима и друге прикраћене групе, и друге форме потчињавања, а не само оне које негативно утичу на жене. Решење које она предлаже јесте „групно диференцирани” принцип грађанства. Мана овог приступа је првенствено јер је применљив само на хомогеним, целовитим јединственим групама које полазе од датих идентитета и постојећих интереса и тежњом за проналажење начина за њихово остварење.

Постоје и друга гледишта. Шантал Муф (Chantal Mouffe) се залаже за концепцију принципа грађанства који почива на ирелевантности полних разлика.¹⁰ И заиста ако мало боље погледамо претходну тезу за коју се залаже Пејтманова, да дистинкција мушко/ женско не постоји, не би постојале ни две индивидуалности које је готово немогуће у потпуности инфилтрирати у политички систем а да он не функционише хијерархијски. Свесне смо да данас постоје многе институције у којима је полна диференција заиста релевантна, али то је управо питање на које ми тражимо одговор, то је задатак који желимо да решимо, то је дескрипција света у којем једнакост значи потчињеност једног сегмента постојеће дистинкције уграђене у систем модерног патријархата, који води једноличности и једнообразности. Оно што ми желимо јесте свет у којем једнакост имплицира различитост. Претендујемо да полна разлика не буде релевантна за принцип грађанства. Принцип грађанства који заступа Ш. Муф јесте форма политичког идентитета, који се садржи у идентификацији са политичким

10 Chantal Mouffe, *Democratic paradox* (London: Verso, 2000).

принципима модерне демократије. Остваривање тих политичких принципа грађанства састоји се у идентификовању са етичко-политичким принципима модерне демократије.

Ако прихватимо ово становиште, морамо такође прихватити тврдњу да постоји онолико форми грађанства колико постоји интерпретација тих етичко – политичких принципа и да је радикална демократска интерпретација само једна од многих. Ако се осврнемо на све претходне концепције, ова концепција би у неку руку била најцеловитија из разлога што није родно одређена, али свакако није ни неутрална по том питању. Конструисање једног „ми” аутоматски имплицира дистанцирање и стварање границе која дефинише „нас” и „њих”. Радикални демократски приступ сматра да постоји опште добро као „тачка недогледа” и оно функционише као „друштвено имагинарно” и одређује „граматику понашања”. „Друштвено имагинарно” подразумева да немогућност потпуног репрезентовања представља услов могућности сваке врсте репрезентовања унутар ограниченог простора. То би у суштини значило да постоји конституисана спољашњост која је услов настанка, постанка и опстанка унутар заједнице. Дакле уколико не може да постоји „ми” без „они” потпуно је јасно да не можемо у потпуности одстранити сукобе и антагонизме из заједнице. На неки начин управо ти антагонизми су у сржи саме заједнице, јер представљају услов њеног настанка. Прихватајући овакву форму принципа грађанства, ми смо прихватили да готово сам услов за постанак заједнице у себи носи једну искључивост.

Ако сада направимо резиме свих феминистичких теорија које су поменуте долазимо, или боље рећи полазимо, од једне врло конфузне ситуације у којој феминистичке теорије и прак-

се са краја овог века, јесу двострани пројекти у којима њихова наличја, ако можемо тако да их назовемо, добијају на значају. Та наличја више него икада постају кључна за ново редефинисање теорија, али и за редефинисање женског политичког субјективитета. Првенствено треба да се запитамо шта је род, а шта пол? Социолог ће нам рећи да је „род” термин који се користи када желимо да дефинишемо разлике између мушкарца и жене на психолошком, друштвеном и културном плану. Док „пол” означава термин којим правимо разлику између мушкарца и жене критеријумом анатомских и физиолошких карактеристика. Један од начина за разумевање родних разлика јесте кроз проучавање родне социјализације, односно помоћу социјалних агенса. Захваљујући социјалним агенсима, ми у детињству усвајамо различите „полне улоге” за које смо биолошки предодређени. Или једноставније, са полом се рађамо, а род конституишемо интернизацијом друштвено прихватљивих норми сексуалног понашања, односно усвајањем друштвено прихватљивих полних улога. При чему треба нагласити да једини валидни критеријум при одређивању границе прихватљивости јесте биолошки.

Ако се сада вратимо на питање наличја, долазимо до следећих резултата. Жена дакле може бити полно одређена као жена, односно њен субјективитет може бити полно одређен као женски, али питање шта је она, питање њеног сопства, тиче се управо питања идентитета. Афирмација њеног субјективитета не треба да садржај њеног идентитета. На тај начин жене, односно феминисткиње су успеле да међу собом остваре консензус. Афирмацијом разлика свих нас насупрот мушком субјективитету и разлика међу нама унутар нас самих, одражава тај консензус који постоји међу женама. Бивање

женом, дакле није тврдња о некој врсти прескриптивне есенције, није детерминистички систем, већ је то фактицитет, односно чињеница њеног бића, као жене. Али ипак, бивање се узима само као полазна тачка у потврђивању жене као субјекта. Полна разлика јесте чињеница која је резултат биолошка и историјска, онтолошка. Бивање женом је увек присутно као онтолошки предуслов мог постојање, мог бивствовања и моје егзистенције као политичког субјекта. У суштини, свакако би могли говорити и о „бивању мушкарцем”, али с обзиром да су они сами уредили положај свог субјекта и у свету у којем мушкарци доминирају потпуно је излишно говорити о таквој врсти бивања, ако узмемо у обзир да је управо њихово бивство универзалистички логоцентрични мод, како га назива Роза Брајдоти. С обзиром да смо тај хомогени модул одбацили још на почетку када смо дискутовали о теорији К. Пејтман и на неки начин одбацили смо и могућност остваривања њене тезе полне диференцијације, из разлога немогућности остваривања потпуне женствености и прихватања постојеће женствености, услед укалупљености и готово потпуне инкорпорираности у дати хомогени, наводно универзалистички систем. Ако покушамо да ревидирамо почетну тачку, па за премису редефинисања женског субјекта узмемо есенцијалну, односно изворну чињеницу бивања женом, тада афирмација полне разлике даје женама могућност и неопходну компетитивност да саме себе оцењују и процењују, односно да створе сопствену перцепцију нас самих. На овај начин, бити женско, престаје бити чин остваривања једне мушке фантазије, престаје бити чин остваривања једне мушке концепције женскости, већ постаје један од могућих начина самоостваривања, уз даље егзистирање унутар мушког модела. Бити жена, бити женско, значи бити оно

што ја измислим, озаконим и овластим. Приликом редефинисања статуса жена узећемо у обзир виђења свих жена као међу собом сличних, тако и различитих. Дисперзија различитих, хетерогених, а не хомогених перцепција, пружиће нам могућност за стварање квалитетнијег система, чији је крајњи циљ потпуно редефинисање колективног, и у склопу њега индивидуалног политичког субјективитета жене.

Закључак

И управо за разлику од Ш. Муф која жели потпуно изостављање дистинкције мушкарац / жена из политичког живота, можемо приметити да је управо ова концепција најреалнија концепција политичког субјективитета жене из разлога што она тежи легитимизацији женских захтева, становишта, тежњи, мишљења, који за полазну тачку имају управо полну разлику. На неки начин оваква концепција чак у својој структури, као основни градивни елемент има концепцију „полне диференције”, с том разликом што је женственост овом феминистичком теоријом потпуно легитимна на онај начин на који она саму себе доживљава. Овом теоријом женскост се остварује искључиво усаглашавањем различитих визија истих и стварањем једног колективног модела који сада представља идеал којем ће свака жена тежити. Идеал који смо саме креирале. Колективни идеал компромиса индивидуалних идеала.

Литература и извори:

1. Beauvoir, Simone de. *The second sex*. London: Vintage, 1997.
2. Butler, Judith. *Gender trouble feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 1990.

3. Davis, Angela. *Women, Race and class*. New York: Random house, 1981.
4. Friedan, Betty. *The femine mystique*. New York: W. W. Norton, 1963.
5. Kelly, Joan. *Women, History & Theory The Essays of Joan Kelly*. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.
6. Mitchell, Juliet, Oakley, Ann. *The Rights and Wrongs of Women*. Harmondsworth ; New York : Penguin, 1976.
7. Mouffe, Chantal. *Democratic paradox*. London: Verso, 2000.
8. Pateman, Carole. *The sexual contract*. Stanford: University press, 1988.
9. Rich, Adrienne . *Of Woman Born: Motherhood As Experience And Institution*. New York: W. W. Norton & Company, 1976.
10. Scott, Joan W. *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University press, 1988.
11. Smith, Barbara. *Black Feminist Anthology*(New York: Kitchen Table: Women of Color Press, 1983).
12. Wollstonecraft, Merry. *A vindication of the rights of woman*. London: Joseph Johnson, 1792.
13. <https://bs.eferrit.com/sta-je-radikalni-feminizam/> (приступљено 14. 8. 2022).
14. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19203> (приступљено 14. 8. 2022).
15. http://www.womenngo.org.rs/feministicka/tekstovi/lezbijskaqueer_etika.pdf (приступљено 15. 8. 2022).

Tatjana Brzulović Stanisavljević

University Library “Svetozar Marković”, Belgrade

brzulovic@unilib.rs

FEMINISM: CONCEPT, HISTORY, MAJOR TRENDS AND FORMATION OF A POLITICAL ENTITY

Summary: Feminism is a social movement and ideology that advocates the liberation of women from violence, sexism and traditional female roles and the acceptance of women as a personality in whole. The feminist movement is also struggling to achieve political and economic equality women. Basic ideal of the movement is uniting of women in order to overcome the discrimination. In the beginning the movement involved only women, then later included men. There are several forms of feminism: liberal, radical, socialist, marxist and post-structural.

Keywords: feminism, radical feminism, liberal feminism, women’s movement, man, woman.